

Materiały do dyskusji
po projekcjach filmów o
tematyce związanej z sytuacją
osób LGBT

*Bo nie wiedzą co
czynią
Ewangelia Eureka*

Projekt Inicjatywy Helsińskiej możliwy jest dzięki finansowemu wsparciu Fundacji im. Stefana Batorego i Open Society Foundations

Sytuacja osób LGBT w Polsce

W 2020 r. Polska znalazła się na ostatnim miejscu wśród państw Unii Europejskiej w rankingu ILGA Europe, który pokazuje sytuację i poziom ochrony praw osób LGBT+ w Europie.

Z badań przeprowadzonych przez Agencję Praw Podstawowych UE wynika, że niemal połowa osób LGBT+ w Polsce chociaż raz doświadczyła dyskryminacji w dowolnym obszarze życia w ciągu roku poprzedzającego badanie. Natomiast 42 % badanych Polaków LGBT+ w tym samym okresie doświadczyło nękania ze względu na orientację seksualną lub tożsamość płciową. Inne badania przeprowadzone przez Centrum Badań nad Uprzedzeniami pokazują, że mowa nienawiści skierowana przeciwko osobom nieheteronormatywnym cieszy się najwyższą akceptacją wśród polskiego społeczeństwa w porównaniu do mowy nienawiści wymierzonej przeciwko innym grupom mniejszościowym.

Brak efektywnej ochrony prawnej osób LGBT+

W Polsce poziom ochrony prawnej osób LGBT+ jest bardzo ograniczony. Co prawda zgodnie z polską Konstytucją nikt nie powinien być dyskryminowany w życiu politycznym, społecznym lub gospodarczym z jakiejkolwiek przyczyny (art. 32 Konstytucji). Za jedną z tych przyczyn uznaje się cechy, jakimi są orientacja seksualna i tożsamość płciowa. Jednak na przykład prawo karne nie przewiduje szczególnej ochrony dla osób LGBT+ przed przestępstwami motywowanymi nienawiścią lub uprzedzeniami (z takiej ochrony można natomiast korzystać np. ze względu na pochodzenie etniczne, rasę, religię). Wiele

instytucji międzynarodowych wzywało Polskę do zmiany prawa karnego w tym zakresie. Europejski Trybunał Praw Człowieka w sprawach dotyczących innych państw podkreślał, że homofobia (i motywowane nią przestępstwa) zasługują na potępienie i są tak samo szkodliwe dla społeczeństwa demokratycznego jak rasizm, więc osoby LGBT+ powinny mieć zapewnioną ochronę przed mową nienawiści i przestępstwami popełnianymi z nienawiści.

W zasadzie jedyną sferą, gdzie wprost i wyraźnie w przepisach przewidziano zakaz dyskryminacji ze względu na orientację seksualną, jest obszar zatrudnienia (oraz wykonywania działalności gospodarczej) – pracodawca nie może dyskryminować pracowników ze względu na orientację seksualną. Jest to wynik implementacji odpowiednich przepisów prawa Unii Europejskiej.

Tzw. sprawa drukarza z Łodzi i „klauzula sumienia”

Nie oznacza to, że na podstawie przepisów o bardziej ogólnym charakterze nie można domagać się ochrony dla osób LGBT+. Stało się tak np. w głośnej sprawie drukarza z Łodzi, który odmówił wydruku banneru (roll-up'u) dla organizacji działającej na rzecz osób LGBT+. Drukarz wskazał, że ze względu na swoje przekonania religijne nie chce przyczyniać się do promocji ruchów LGBT. Sądy I i II instancji uznały, że drukarz popełnił wykroczenie przez to, że bez uzasadnionej przyczyny odmówił wykonania usługi. Drukarz bronił się tym (wpierany m.in. przez prokuraturę), że miał prawo do swoistej „klauzuli sumienia” i mógł odmówić wykonania usługi ze względu na wolność wyznania i wolność prowadzenia działalności gospodarczej. W sprawie

wypowiedział się także Sąd Najwyższy, który potwierdził prawidłowość rozstrzygnięcia sądów niższej instancji. Jednak Sąd Najwyższy zaznaczył, że w niektórych przypadkach względy religijne mogą uzasadniać odmowę wykonania usługi. Mogłoby się tak stać, gdyby wykonanie usługi lub dzieła wiązało się z twórczym zaangażowaniem intelektualnym (więc nie odtwórczym i technicznym działaniem), a przedmiot usługi nie byłby do pogodzenia z wartościami religijnymi twórcy. Przykładowo malarz mógłby odmówić namalowania obrazu przedstawiającego homoseksualną scenę seksu. Jednak zdaniem SN nigdy cechy osoby (np. orientacja seksualna) – klienta, który zamawia wykonanie usługi, nie mogą stanowić podstawy odmowy jej wykonania. Przykładowo – ten sam malarz nie mógłby odmówić homoseksualnej osobie namalowania pejzażu. Więc to ewentualnie przedmiot usługi, a nie osoba klienta stanowiłaby rozstrzygającą okoliczność. W sprawie drukarza chodziło jedynie o odtwórcze i mechaniczne wydrukowanie gotowego projektu roll-up'u, a sama jego treść także nie mogła budzić jakichkolwiek wątpliwości – projekt zawierał jedynie logo, nazwę oraz barwne tło. Z tych względów SN potwierdził, że działanie drukarza miało charakter dyskryminujący.

Warto podkreślić, że Prokurator Generalny (oprócz zaskarżenia wyroku sądu II instancji w sprawie drukarza do Sadu Najwyższego) skierował do Trybunału Konstytucyjnego wniosek o zbadanie konstytucyjności przepisu, na podstawie którego uznano drukarza za winnego popełnienia wykroczenia. W efekcie Trybunał Konstytucyjny (w składzie którego zasiadała osoba nieuprawniona, ponieważ została wybrana na miejsce sędziego TK już zajęte) uznał przepis kodeksu wykroczeń za niekonstytucyjny.

Myśląc o religii i osobach nieheteronormatywnych musimy pamiętać o autonomii kościołów i związków wyznaniowych w zakresie kształtowanego przez nie swojego nauczania i doktryny wiary. Powoduje to, że organizacje te mogą na przykład stosować kryterium wyznania lub światopoglądu w procesach rekrutacyjnych, choć generalnie jest to niedopuszczalne w przypadku innych pracodawców. Jednak wyjątek ten musi być stosowany ściśle, na co zwrócił uwagę m.in. Trybunał Sprawiedliwości Unii Europejskiej. Orzekł on w sprawie ordynatora w jednym ze szpitali w Niemczech, zarządzanego przez Kościół katolicki. Lekarz został zwolniony po tym, jak rozwiódł się z żoną i zawarł związek cywilny z nową partnerką. Trybunał zwrócił uwagę, że wierność zasadom etyki Kościoła katolickiego poprzez uznanie i przestrzeganie nierozzerwalnego charakteru małżeństwa wyznaniowego nie wydaje się niezbędna dla realizacji zasad etyki szpitala w działalności zawodowej, jaką prowadził lekarz. Trybunał podkreślił, że kościoły lub inne organizacje wyznaniowe mogą wymagać od pracowników przestrzegania zasad religii lub przekonań jedynie, gdy jest to ściśle związane z charakterem danej działalności zawodowej lub kontekstem, w jakim jest ona wykonywana i na danym stanowisku niezbędne jest reprezentowanie etyki kościoła podczas działalności zawodowej. Warto zaznaczyć, że w Polsce mieliśmy sprawę, w której sąd uznał, że zerwanie przez diecezję Kościoła katolickiego umowy na poprowadzenia koncertu z konferansjerem z tego powodu, że na swoim profilu na Facebooku wyraził poparcie dla równości małżeńskiej osób LGBT, stanowiło przejaw dyskryminacji i było bezprawne. Powyższe przykłady pokazują, że religia nie może stanowić usprawiedliwienia dla wszystkich działań

lub zachowań kościołów i związków wyznaniowych oraz ich przedstawicieli.

Strefy wolne od „ideologii LGBT” i zakazy Marszy Równości

Ostatnie lata to czas, w którym w dyskursie politycznym coraz częściej i intensywniej politycy i polityczki zaczęli sięgać do homofobicznej i transfobicznej retoryki. Przykładem mogą być poniżające i dehumanizujące wypowiedzi, w których podkreślano, że „osoby LGBT to nie ludzie, to ideologia”.

W tym samym czasie część samorządów w Polsce przyjęła uchwały, w których deklarowała się jako „wolne od ideologii LGBT”. Część z tych uchwał na skutek skarg Rzecznika Praw Obywatelskich została uchylona przez sądy administracyjne. Sądy podkreślały, że uchwały miały charakter dyskryminujący i wykluczający względem osób nieheteronormatywnych, a jednostki samorządu terytorialnego nie miały prawa przyjmować takich aktów (wyroki wojewódzkich sądów administracyjnych nie są jeszcze prawomocne).

Lata 2018-2019 to także czas, w którym włodarze miast (m.in. Lublin, Kielce, Nowy Sącz, Rzeszów, Gniezno, Gorzów Wielkopolski) zakazywali Marszów Równości. Ostatecznie wszystkie zakazy zostały uchylone przez sądy. W swoich orzeczeniach sądy podkreślały wagę i znaczenia prawa do organizowania zgromadzeń, jako jednego z najważniejszych praw dla demokratycznego społeczeństwa, prawa, z którego każdy może skorzystać. Ponadto, to na władzach publicznych ciąży obowiązek zapewnienia bezpieczeństwa podczas zgromadzeń, szczególnie w

przypadku grup i osób, które narażone są na dyskryminację i ataki.

Równość małżeńska

W Polsce pary jednopłciowe nie mają możliwości żadnej formalizacji swojego związku. Jesteśmy w grupie kilku państw Unii Europejskiej, które nie przewidują prawnej ochrony dla par homoseksualnych.

Kilka lat temu Europejski Trybunał Praw Człowieka w Strasburgu wydał przełomowe wyroki w sprawach dotyczących Włoch (Oliari i inni p. Włochom oraz Orlandii i inni p. Włochom). Uznano, że brak wprowadzenia jakiegokolwiek instytucjonalizacji związków osób tej samej płci narusza Europejską Konwencję Praw Człowieka. Chodzi także o nierespektowanie związków zawartych w innych krajach. Wynika z tego, że państwa europejskie powinny w jakiś sposób uregulować sytuację par jednopłciowych, wprowadzając albo związki partnerskie, albo małżeństwa. Jednak zdaniem Trybunału państwa mają swobodę decyzji, czy otwierać instytucję małżeństwa na związki osób tej samej płci, czy też nie.

W Trybunale w Strasburgu czeka na rozpoznanie wiele skarg, które dotyczą braku ochrony prawnej dla związków osób tej samej płci w Polsce. W 2020 r. Trybunał oficjalnie poinformował polski rząd o tych sprawach, co oznacza przystąpienie do decydującego etapu ich rozpoznawania.

Pytania:

- 1) W filmach pokazana jest sytuacja osób LGBT+ w Stanach Zjednoczonych - czy dostrzegacie podobieństwa lub różnice z sytuacją w Polsce, także w kontekście stosunku polityków i przedstawicieli władzy do tematu równouprawnienia osób LGBT+? Co Waszym zdaniem może być przyczyną takiego stanu rzeczy?
- 2) Czy Waszym zdaniem względy światopoglądowe lub religijne mogą uzasadniać odmienne traktowanie osób nieheteronormatywnych np. w przypadku odmowy przygotowania tortu na wesele homoseksualnej pary, wydruku plakatu dla organizacji LGBT, przeprowadzenia szkolenia z technik samoobrony dla osób LGBT+? Czy Waszym zdaniem każdy powinien mieć możliwość powołania się na „klauzulę sumienia” i powstrzymywania się od działań, które w jego ocenie są sprzeczne z jego sumieniem? Jak taka sytuacja wpłynęłaby na relacje społeczne i gospodarcze?

Literatura:

Kampania Przeciw Homofobii, Tęcza pod lupą, czyli wszystko to co chcecie wiedzieć o LGBT, a boicie się zapytać, <https://kph.org.pl/wp-content/uploads/2017/12/Tecza-pod-lupa.pdf>

Biuro Rzecznika Praw Obywatelskich, Sytuacja prawna osób nieheteroseksualnych i transpłciowych w Polsce, https://www.rpo.gov.pl/sites/default/files/Sytuacja_prawnaRaport_ZRT.pdf

Helsińska Fundacja Praw Człowieka, opracowanie: Czy organizacja kościelna może kształtować wymagania wobec pracowników w zależności od ich wyznania?, https://www.hfhr.pl/wp-content/uploads/2018/10/TSUE-orzeczenie-C-68_17.pdf

Helsińska Fundacja Praw Człowieka, opracowanie: Kiedy wyznanie może być dopuszczalnym kryterium przy rekrutacji?, <https://www.hfhr.pl/wp-content/uploads/2018/09/TSUE-orzeczenie-C-414-16.pdf>

European Union Agency for Fundamental Rights, A long way to go for LGBTI equality, https://fra.europa.eu/sites/default/files/fra_uploads/fra-2020-lgbti-equality-1_en.pdf

Zapis spotkania przed filmem „Bo nie wiedzą co czynią” - Kiedy w religijnej rodzinie "wychodzi się z szafy". Prowadzący: Jarosław Jagura - goście: prof. Dorota Hall, red. Marcin Dzierżanowski

<https://www.facebook.com/WATCHDOCSFILMFESTIVAL/videos/623860274892603/>

Zapis spotkania przed filmem „Ewangelia Eureka”. Prowadząca: dr Dorota Pudzianowska, gość: Bart Staszewski

<https://www.facebook.com/WATCHDOCSFILMFESTIVAL/videos/299040238162363/>